

Walenty Poczta, Aldona Mrówczyńska-Kamińska

Regionalne zróżnicowanie wykorzystania kapitału ludzkiego w polskim rolnictwie

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 8, 309-316

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Walenty Poczta
Aldona Mrówczyńska-Kamińska

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE WYKORZYSTANIA KAPITAŁU LUDZKIEGO W POLSKIM ROLNICTWIE

Wprowadzenie

W Polsce występują znaczne dysproporcje w poziomie rozwoju gospodarczego województw¹, które w istotny sposób warunkują duże różnice przestrzenne w rozwoju rolnictwa. Efektywne wykorzystanie czynników produkcji jest kwestią przesądzającą o konkurencyjności rolnictwa w skali krajowej, a także międzynarodowej. Jednym z istotniejszych czynników, którego wielkość i efektywność wykorzystania decyduje o poziomie wytworzonego produktu krajowego oraz dochodach gospodarstw domowych, jest czynnik praca. Produktywność pracy jest na ogół najważniejszym miernikiem produktywności. Wynika to przede wszystkim z istoty gospodarowania i wzrostu gospodarczego, których sens sprowadza się do wytwarzania na jednego pracującego coraz większej ilości dóbr i dochodu, a to z kolei jest możliwe tylko przy wzroście wydajności pracy².

¹ W latach 1995-2005 udziały województw w tworzeniu produktu krajowego brutto były wyraźnie zróżnicowane – w 2005 roku od 2,3% w województwach opolskim i podlaskim do 21,4% w województwie mazowieckim (w 1995 roku od 2,4% w województwie podlaskim do 16,8% w województwie mazowieckim). W omawianym okresie pogorszyła się relacja pomiędzy województwami charakteryzującymi się największym i najmniejszym udziałem w generowaniu produktu krajowego brutto (w 1995 roku wartość PKB wytworzonego w województwie mazowieckim była prawie 7-krotnie wyższa niż w województwie podlaskim, a w 2005 roku już ponad 9-krotnie wyższa niż w województwie opolskim (PKB, *Rachunki regionalne w 2005 roku*, US Katowice).

² W. Poczta, *Rolnictwo polskie a rolnictwo EWG (studium komparatywne)*, Roczn. AR Pozn. Rozpr. Nauk. 247, Poznań 1994; idem, *Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską*, Wyd. AR, Poznań 2003.

Celem artykułu jest przedstawienie regionalnego zróżnicowania efektywności czynnika praca w polskim rolnictwie. Do oceny efektywności pracy jako miarę efektu zastosowano produkcję globalną oraz wartość dodaną brutto. W drugiej części opracowania zidentyfikowano różnice między rolnictwem a gospodarką narodową w zakresie względnego poziomu produktywności pracy. Zakres czasowy badań obejmuje najnowsze dostępne dane w przekroju regionalnym za 2005 rok.

Podstawowymi materiałami źródłowymi są publikacje statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego RP, niepublikowane dane US w Katowicach oraz literatura przedmiotu.

1. Produktywność zasobów pracy

Na poziom wydajności pracy oprócz wolumenu produkcji bardzo duży wpływ wywiera liczba pracujących i techniczne uzbrojenie zasobów pracy. W polskim rolnictwie te dwa elementy nie sprzyjają poziomowi wydajności pracy. Poziom zatrudnienia w polskim rolnictwie jest bardzo wysoki, a to w znacznej mierze sprawia, że siłą rzeczy średnio techniczne uzbrojenie pracy nie może być wysokie³. W tabeli 1 przedstawiono informacje o produktywności pracy w rolnictwie polskim w przekroju regionalnym, mierzonych produkcją globalną i wartością dodaną brutto na jednego pracującego. Wyniki wskazują na znaczne dysproporcje pomiędzy regionami w tym zakresie. Wysoka produktywność pracy występuje w województwach charakteryzującym się niskim poziomem zatrudnienia w odniesieniu do obszaru użytków rolnych. Za kwotę 84 910 zł rocznie jeden pracujący wytwarza produkcję rolną w województwie zachodniopomorskim. Wartość ta przewyższa o ponad 100% średnią krajową wynoszącą 40 673 zł. Jest to najwyższy wskaźnik w kraju. Wysoką wydajność pracy, powyżej 70 tys. zł, osiągnięto w rolnictwie województwa lubuskiego (78,2 tys. zł – ponad 92% powyżej średniej krajowej) i warmińsko-mazurskiego (70,3 tys. zł – 73%). W sześciu regionach północno-centralnej i południowo-zachodniej części Polski uzyskano wydajność pracy przekraczającą bądź bliską 50,0 tys. zł. Jednak występuje także grupa województw charakteryzująca się niską wydajnością pracy (od 21,0 tys. zł w województwach świętokrzyskim i podkarpackim do około 40,0 tys. zł w województwach podlaskim i mazowieckim). W regionach tych przeważnie

³ W 2005 roku techniczne uzbrojenie pracy w polskim rolnictwie wyniosło 54 604 zł i było prawie trzy razy niższe od średniego technicznego uzbrojenia pracy w gospodarce narodowej (144 992 zł); por. *Rocznik statystyczny RP 2007*, GUS, Warszawa 2007.

występuje przeludnienie agrarne, a rolnictwo cechuje się złą strukturą obszarową gospodarstw. W czterech województwach (podkarpackim, małopolskim, świętokrzyskim i lubelskim) produktywność pracy kształtuje się na poziomie niewiele ponad 20,0 tys. zł, a w trzech kolejnych mieści się w przedziale 35–45 tys. zł (łódzkie, podlaskie i śląskie).

Podobnie jak w wypadku wydajności pracy określonej produkcją globalną, również przy pomiarze przez dochód występują między województwami istotne różnice. Badanie społecznej wydajności pracy, tj. relacji pomiędzy wynikami produkcji a zasobami pracy, jest ważnym elementem analiz makroekonomicznych regionalnego zróżnicowania gospodarki. Ze względu na to, że wartość dodana brutto jest kategorią dochodową, szczególnego znaczenia nabiera jej wielkość w przeliczeniu na jednego zatrudnionego.

Średni poziom wartości dodanej brutto na jednego pracującego w rolnictwie w Polsce w 2005 roku wyniósł tylko 18 tys. zł (tabela 1). W przekroju regionalnym najwyższą wydajność pracy w rolnictwie uzyskały gospodarstwa w województwach zachodniopomorskim i lubuskim (200% średniej krajowej w rolnictwie – około 35 tys. zł), a najniższą w województwie podkarpackim (38% – 6,8 tys. zł). Wydajność pracy jednostek rolniczych w województwie zachodniopomorskim była ponad 5-krotnie wyższa od wydajności pracy podmiotów prowadzących działalność w zakresie rolnictwa w województwie podkarpackim. Wysoki poziom wydajności pracy w rolnictwie charakteryzował województwa zlokalizowane w zachodniej i północno-wschodniej Polsce, a najniższy województwa z południowej i wschodniej Polski. Wartość dodana brutto na jednego pełnozatrudnionego w rolnictwie była w województwach wielkopolskim i warmińsko-mazurskim 1,5 raza wyższa od średniej krajowej i wynosiła około 31,0 tys. zł. Najniższą wydajność, około 50% przeciętnej w kraju, odnotowano w województwach z południowo-wschodniej części Polski – podkarpackim, lubelskim, świętokrzyskim i małopolskim.

Konieczny jest wzrost wydajności pracy w rolnictwie polskim. Będzie on możliwy tylko w warunkach zmniejszenia zatrudnienia. Przyrost wolumenu produkcji rolniczej we wzroście wydajności pracy będzie miał znaczenie drugorzędne. Wysoki poziom zatrudnienia w rolnictwie polskim ma charakter strukturalny, wynikający z kształtujących się przez długi okres procesów gospodarczych, społecznych i demograficznych. Zmniejszenie zatrudnienia jest sprawą bardzo pilną, ale możliwą do rozwiązania w dłuższym okresie. Jednak w ostatnich latach nie obserwuje się istotnego ubytku liczby pracujących w rolnictwie, która wynosi około 2 mln osób⁴, co wskazuje, że na istotne zmiany w tym zakresie polskie rolnictwo

⁴ *Rocznik Statystyczny RP 2007*, GUS, Warszawa 2007.

musi jeszcze poczekać i w dalszym ciągu skazane jest na niską wydajność pracy. Dotyczy to głównie regionów silnie zaludnionych. Rozwiązaniem koniecznym jest uzyskiwanie przez ludność rolniczą z tych terenów także dochodów spoza rolnictwa. Kwestia ta powinna być pierwszoplanowa zarówno dla ludności rolniczej w Polsce, jak i dla całej gospodarki polskiej⁵.

Tabela 1. Produktywność zasobów pracy w Polsce według województw w 2005 roku

Wyszczególnienie	Produkcja globalna na 1 pracującego		Wartość dodana brutto na 1 pracującego	
	złotych	Polska = 100	złotych	Polska = 100
POLSKA	40 673	100	18 024	100
Dolnośląskie	57 861	142	23 302	129
Kujawsko-pomorskie	52 616	129	23 412	130
Lubelskie	24 250	60	8 930	50
Lubuskie	78 218	192	34 836	193
Łódzkie	35 561	87	16 533	92
Małopolskie	24 707	61	10 081	56
Mazowieckie	39 723	98	21 190	118
Opolskie	57 109	140	21 564	120
Podkarpackie	21 278	52	6 778	38
Podlaskie	40 244	99	17 090	95
Pomorskie	55 666	137	21 766	121
Śląskie	45 915	113	20 775	115
Świętokrzyskie	21 929	54	9 604	53
Warmińsko-mazurskie	70 342	173	31 426	174
Wielkopolskie	63 668	157	30 425	169
Zachodniopomorskie	84 910	209	35 897	199

Źródło: obliczenia własne na podstawie: Produkt Krajowy Brutto, Rachunki Regionalne w 2005 roku, GUS, Katowice 2007; dane niepublikowane z US w Katowicach.

2. Produktywność pracy w rolnictwie na tle gospodarki narodowej

W programach rozwoju rolnictwa w aspekcie integracji z Unią Europejską podkreśla się, że rolnictwo polskie powinno osiągnąć, i to w krótkim czasie, moż-

⁵ W. Poczta, F. Wysocki, *Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską*, Studia Regionalne 24, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Poznań 1999.

liwie wysoką zdolność konkurencyjną w stosunkach z partnerami zagranicznymi. Jednak warunkiem skutecznej konkurencyjności zewnętrznej jest konkurencyjność wewnętrzna⁶. Tymczasem polskie rolnictwo należy do tych sektorów gospodarki, które mają trudności w uzyskiwaniu porównywalnej wydajności pracy. W tabeli 2 zamieszczono informacje o udziale rolnictwa w wartości dodanej brutto i wśród pracujących w województwach w 2005 roku. Miernikiem rozwoju każdego regionu jest wartość dodana brutto⁷ i jego struktura. Województwa najbogatsze cechuje niski udział rolnictwa i wysoki udział usług w tworzeniu wartości dodanej brutto. W poszczególnych województwach udziały jednostek rolniczych były znacznie zróżnicowane. W 2005 roku najwyższy udział rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej brutto regionu występował w województwie podlaskim – 11,9%, a najniższy w śląskim – 1,3%. Udział rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej brutto w skali kraju od roku 1992 do 2005 zmalał z 7,4% do 4,5%⁸. Generalny spadek udziału rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej wystąpił przy stagnacji udziału rolnictwa w zatrudnieniu (około 17,0% od 2002 roku)⁹. W poszczególnych regionach udział pracujących w rolnictwie jest uzależniony od stopnia zurbanizowania i uprzemysłowienia danego województwa. W tej dziedzinie występują istotne dysproporcje między województwami. Można wyodrębnić grupę województw, w których udział pracujących w rolnictwie w stosunku do całej gospodarki w regionie jest bardzo duży – od około 40% do 21% (lubelskie, świętokrzyskie, podkarpackie, podlaskie

⁶ Według Wosia (zob. A. Woś, *Rolnictwo w obliczu narastającego kryzysu*, IERiGŻ, Stud. Monog., Warszawa 2000) konkurencyjność wewnętrzną rolnictwa zdefiniować można jako jego pozycję ekonomiczną w stosunku do innych gałęzi gospodarki narodowej, czyli jako międzygałęziowe przepływy wartości dodanej oraz ich saldo. Jest to jednocześnie miara zdolności rolnictwa do samofinansowania swojego rozwoju.

⁷ Wartość dodana brutto różni się od produktu krajowego brutto tym, iż nie obejmuje podatku akcyzowego i VAT.

⁸ *Rocznik Statystyczny 2007*, GUS Warszawa 2007. Materiały statystyczne Banku Światowego (96-110 krajów) opublikowane w 2000 roku, obejmujące podstawowe kategorie ekonomiczne i rolniczo-żywnościowe dla tych krajów, pozwalają na określenie drogi światowego rolnictwa od krajów najmniej rozwiniętych do krajów wysoko rozwiniętych. Jedno ze zjawisk jest takie, że wraz ze wzrostem poziomu gospodarczego kraju zmniejsza się udział rolnictwa w strukturze PKB, co wyraża zmniejszenie roli i znaczenia rolnictwa w PKB mierzonym według tego wskaźnika. Zob. F. Tomczak, *Przyszłość wsi polskiej w kontekście doświadczeń światowych*, w: *Przyszłość wsi polskiej – wizje, strategie, koncepcje*, red. L. Kolarska-Bobińska, A. Rosner, J. Wilkin, Inst. Spraw Publ., Warszawa 2001; idem, *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, SGH, Warszawa 2004.

⁹ *Rocznik Statystyczny 2007*, GUS Warszawa, 2007.

i łódzkie). Z kolei w województwach o udziale rolnictwa w zatrudnieniu kształtującym się poniżej 10% (śląskie, dolnośląskie, zachodniopomorskie, pomorskie i lubuskie) w ciągu ostatnich lat nastąpiło zmniejszenie udziału rolnictwa w zatrudnieniu. Do tej grupy należą głównie województwa, w których duże znaczenie miał sektor państwowy, a w wyniku procesów prywatyzacji znaczna część osób w nim zatrudnionych straciła pracę¹⁰. Wysokie zatrudnienie jest główną przyczyną niskiej wydajności pracy w rolnictwie w porównaniu z działami pozarolniczymi. W województwach o bardzo dużym zatrudnieniu w rolnictwie niska jest relacja produktywności pracy w rolnictwie do produktywności w całej gospodarce. Najgorszą względną wydajność pracy w stosunku do działów pozarolniczych osiągnięto w rolnictwie województw małopolskiego (16,3%) i podkarpackiego (13,2%). Niską wydajność, poniżej 20% średniej wydajności w województwie, zanotowano na Lubelszczyźnie i w województwie świętokrzyskim. W regionach tych występuje przeważnie wysokie zatrudnienie w rolnictwie i stosunkowo wysoki udział tej gałęzi gospodarki w wartości dodanej brutto. Z kolei najwyższą relację wydajności pracy w rolnictwie w stosunku do gospodarki regionu osiągnięto w rolnictwie województw warmińsko-mazurskiego (50,3%), zachodniopomorskiego (48,6%), lubuskiego (49,1%) i wielkopolskiego (45,6%). Wyniki te zostały uzyskane głównie dzięki niskiemu zatrudnieniu w rolnictwie oraz korzystnej relacji praca-ziemia.

Podsumowanie

W Polsce występuje duże zróżnicowanie regionalne rolnictwa. Przeprowadzona analiza wykazała, że w regionach, gdzie wydajność pracy w rolnictwie jest niska, zasoby pracy zarówno w ujęciu bezwzględnym, jak i względnym w stosunku do całej gospodarki regionu są słabo wykorzystane (podkarpackie, małopolskie, świętokrzyskie i lubelskie)¹¹. Z kolei w województwach, gdzie wydajność pracy w rolnictwie jest wysoka, zasoby pracy są dobrze wykorzystane (zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie, lubuskie i wielkopolskie). Podsumowując można stwierdzić, że pomimo zmian w sektorze rolno-żywnościowym w skali kraju, nadal

¹⁰ W. Poczta, F. Wysocki, *Rolnictwo polskie w przededniu integracji...*, op. cit.

¹¹ Z powodu zdominowanej przez rolnictwo struktury gospodarczej posiadają niską zdolność kreowania dochodów, co powoduje niski poziom rozwoju gospodarczego (por. A. Mierosławska, *Potencjał gospodarczy nowych województw (ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa)*, IERiGŻ, Warszawa 1999), a co za tym idzie słabe wykorzystanie zasobów pracy.

najważniejszym problemem rozwojowym jest skupienie w większości województw zbyt dużych zasobów pracy w tradycyjnym rolnictwie. To z kolei powoduje, że wydajność pracy w rolnictwie jest prawie pięć razy niższa niż w działach pozarolniczych. Wskazuje to na znaczne niewykorzystanie tego czynnika produkcji oraz spełnianie przez rolnictwo funkcji rezerwuaru nadmiaru siły roboczej w całej gospodarce, ale świadczy także o potencjale gospodarczym, który może zostać uruchomiony w działach pozarolniczych.

Tabela 2. Produktywność pracy w rolnictwie na tle gospodarki narodowej w 2005 roku

Województwa	Udział rolnictwa ogółem		Relacja produktywności pracy w rolnictwie do produktywności pracy w gospodarce narodowej ogółem ^{a)} (%)
	w wartości dodanej brutto (%)	w liczbie pracujących (%)	
POLSKA	4,5	17,0	26,2
Dolnośląskie	2,5	8,4	30,5
Kujawsko-pomorskie	6,8	18,2	37,1
Lubelskie	7,4	38,2	19,3
Lubuskie	4,8	9,4	49,1
Łódzkie	5,9	21,4	27,6
Małopolskie	3,0	18,0	16,3
Mazowieckie	3,7	15,5	23,6
Opolskie	5,6	17,2	32,1
Podkarpackie	3,3	24,9	13,2
Podlaskie	11,9	36,0	32,8
Pomorskie	2,9	9,3	29,6
Śląskie	1,3	4,7	27,2
Świętokrzyskie	6,4	33,1	19,2
Warmińsko-mazurskie	8,5	17,0	50,3
Wielkopolskie	7,8	17,1	45,6
Zachodniopomorskie	4,5	9,2	48,6

^{a)} Produktywność całej gospodarki – 100%.

REGIONAL DIFFERENTIATION OF HUMAN CAPITAL USAGE IN POLISH AGRICULTURE

Summary

Economic efficiency of labour in Polish agriculture in regional depiction was analysed in this article. Efficiency calculus was carried out on the basis of gross output and gross value added in agriculture by regions. Relation between agriculture and total economy in scope of labour and capital assets productivity also was identified. Polish agriculture is characterized by regional diversification in scope of economic efficiency of labour. It's possible to distinguish the group of voivodeships with high-efficiency of production labour and the group of voivodeships with unprofitable productivity in agriculture. In this range occurs the division on the regions with dynamic development and retarded regions. It's necessary to carry out structural transformation of agriculture in the aim to decrease interregional differences.

*Translated by Walenty Poczta
and Aldona Mrówczyńska-Kamińska*